

Tűnődés egy lélek hadiállapotán

Lászlóffy Aladár legújabb könyve, *Az ólomkatona hadifogsága*, melyet a szerző — vagy a kiadó? — regénynek nevez: 164 lap és 5 sor, korszerű irodalmi alkotás mivoltát nem jelzi tipografizált töredezettség, három fejezetre tagolódik, csúnya borítóba kötötték — és igen-igen magyarul írott szöveg. Ennyi az, ami nagyjából már a könyvtárúras asztala előtt megállapítható, ha ott frissibe módunk volt a könyvbe belelapozni, s át is futni néhány sorát. Na de Lászlóffy Aladár nem az az író, akitől könyvet azért vásárol az olvasó, hogy legyen neki egy lászlóffija, mert netán a szomszédba kell majd szalasztani, ha háziolvasmányának kapja a gyerekek... Lászlóffy nem ez az eset. Bármennyire profánul hangzik is: őt vagy szeretik, vagy nem szeretik — megítélésében nem nagyon vannak átmenetek. Igaz, nem vált ki különösebb ellenkezést vagy indulatokat azokból sem, akik esetleg „nem kérnek belőle“, inkább vállvonogatást, közönyt. Hanem furcsa módon éppen azok, akik irodalmunknak ezt a csudabogarát szeretik, azok éreznek egy fajta fölindultságot, valahányszor egy-egy újabb könyvét kézhez veszik. S a kritika? Igen, a kritika általában „szereti“ — indulatok nélkül... Lehet, mindez nem egészen így van. Na de mi van egészen így vagy úgy? Aztán meg egy tekintetben Lászlóffy különösen ügyefogyottnak bizonyul: eszébe sem jut szármolni hatás meg népszerűség lehetőségeivel. Nem akar ő „vonzó irodalmi jelenység“ lenni meg divatos szerző — bár az is kérdés, ha akarna is, tudna-e? Mert sokszor úgy rémlik, hiába is próbálkozna a konvenciók madzagját legombolyítani, amivel a hatás meg látványosság papírsárkányát fölereszthetné — ügyetlenek, esetlenek az ujjai. Mindez persze az ő baja — mondhatnók —, mert lám, itt van *Az ólomkatona hadifogsága*, s ez sokkal jelentősebb mű — vállalkozás és megvalósítás tekintetében egyaránt —, hogysem a fentiekért Lászlóffy sajnálni kellene. Különböztetnem azt hiszem, a félreismertséget s az ebből származható „félreértelmezéseket“ is viszonylag könnyen elviseli; mindenesetre hozzájuk szokhatott.

Jó néhány héttel ezelőtt, könyvét végigolvasva, valami irigységgel vegyes csodálat kerített a hatalmába: — bár a mű jellege elég nehezen körülírható: egyedülálló próza-féle alkotásnak érezzük irodalmunkban. Ezt a sejtést azóta meggyőződéssé öregítette bennünk az eltelt idő, míg más, ugyancsak az első rácsodálkozással járó benyomásaink töprengésre készítenek azóta is. Megejtett példál az, hogy *Az ólomkatona hadifogsága* forma, szerkezet, műfaji elvárások és kötöttségek minden béklyójától „szabadnak“ látszott. Ugyanis Lászlóffy itt nem vállalta a — prózaírásra nálunk valamelyest mindmáig jellemző — cselekménybonyolítást sem, nemhogy az ezzel járó „kötélverő“ munkát; nem terel mondanivalók zsákutcájába emberi sorslehetőségeket; valamiféle vezéreszmékkel rakott alapötlet-csilléket sem ereget irodalmi-szándék-drótkötélpályákon a szöveg mezője fölött. Sőt, jelképek vagy bármiféle áttételesség ballisztikai méréseibe se bonyolódik. (Persze, mint majd látni fogjuk, akad neki jócskán, amibe belebonyolódjék.) Mindenesetre, ha a fentiekkel „törődne“, sokkal könnyebb útját járhatná élményei prózával való kihordatásának. Pedig az említett „ismérveket“ Lászlóffy nyilván jól ismeri — de mintha túl lenne rajtuk. És ha ehelyt a könyvnek máris az itt és máshol, most és máskor idő- és létérzékelés labirintusába akarnánk gabalyodni, azt kellene mondanunk: ez a szerző valamely idők valamely valóságaiban bizonyára tudott mindenféle esztétikai kutyaszorítókról, de megharagudott rájuk — vagy azok őreá. Jóllehet ez az úgynevezett felszabadultság — mely végül is mindegy, hogy valós-e, avagy csupán általunk vélt — nem

jelent önmagában értéket, s nem is önmagában erény, az mégis bizonyosnak látszik: Lászlóffynak a művet nem kell *akarnia*, már-már úgy tűnik, itt a mű akarja, teremti az alkotót. Talán mert az írásmű állagát képező emlékananyag hat kivételes feszítő erővel a művészÉNre, mely mindezt meg- és újraélte, idegrendszerén átszűrte. Ilyenkor nemegyszer előfordul, hogy az „élmény“ művé-lényegítése arra a fizikai időre zugorodik, amennyi a „papírra vetéshez“ szükséges. (De mindezzel eddig a könyvben foglaltakról szó nemigen esett. Ha viszont a továbbiakban e különös alkotás jellegét, lényeges minőségeit akarjuk fölfejtetni — mivel ezek a szöveg rostjaiban, szövetében leledzenek, nehezen láthatók és láttathatók, jelesül inkább *érezhető* —, s ha ezt az elemzés szándékával próbáljuk megkíséríteni, nemegyszer kénytelenek vagyunk a könyvvel kapcsolatos saját érzéseinket, képzeleteinket, sőt képzettársításainkat boncolgatni.)

...Megelevenedik előttünk — mert mégiscsak ezt teszi — egy inkább kicsi, mint nagyobbacska város, mely földrajzilag belső-Erdély valamelyik nyugati, északnyugati zugába képzelhető el, dombos-lankás határtól körülölelve; az utcák, házak bizonyára a szecesszió szegényesebb jegyeit viselik, a kertek pedig főként virágot teremnek. Ilyesmi a térbeni külső világ, mely a kisközéposztálybeli család szűkebb házatáját körülveszi. És milyen különös: ha messziről — magasból? — nézzük, ez a táj sajátunk, hozzánk nagyon is közel álló vidék, ha pedig föllépegetünk a tanárccsalád házának nyikorgó lépcsőjén, a kép, amely megnyílik előttünk, a kis-értelmiség mikrovilágának Elbától Donig érvényes belső képe, valamikor a huszadik század negyvenes éveiben. Igaz, a könyv jelene sokkal tragikusabb pontossággal *adott*: 1944, 1945 — őszi, téli, tavaszi. Hogy aztán az évszakok sokkal nagyobb szerephez jutnak itt, hogysem csak a könyvbe foglalt történetstörédeknek kelljen időt kimérjenek, az néhány könyvoldal után már-már természetes, hiszen rábukkanunk mi itt múlt századi időjárásjelentésre is. Első ránézésre ennek az értelmiségi családnak a külső meg belső házatájában — éppen mert ami ennek a társadalmi rétegnek az életviteléhez szükséges, minden jelen van — látszólag nincs semmi különös. Ahogy az már lenni szokott minden rendesebb könyvben, ahol az élet „családi keretben“ zajlik: van anya és apa, gyermekből négy is, egy rendbéli nagyszülő meg sok rendbéli rokon, ismerős. No meg gazdag kelléktár: kefetartótól kismacskáig, nagypapa oltókésétől könyvekig. És egyáltalán valami nagy, nagy otthonosság. Igaz, ez a kelléktár és szereplősereglet különböző szinten és eszközökkel egyénített, az összkép mégsem hat töredezettnek. S ez annál különösebb, mert a könyvben nincs két olyan személy vagy tárgy, melyet a szerző ugyanabból a nézőpontból figyelne meg, s láttatna velünk, vagy ugyanolyan irányba mozgatna. Így aztán, bár egy-alak-központú írásmű a Lászlóffy (ez Cinege, a legkisebb gyerek), de a fölívontatott család, ismerős meg rokon-menazséria nem helyezkedik el a főhős körül koncentrikusan, vagy ha képre vetítve képzeljük őket, nem „fordulnak“ valamennyien Cinege felé. Sőt a főhőshöz való családi, vérségi, fizikai közelállás sem határozza itt meg a szerepek fontossági sorrendjét. Egyiknek „természete“ van (a nagypapa — pukkancs és jólelkű); másiknak „arcéle“ (az apa — aki mindig dolgozik); akinek csak neve (Pali — a közbülső fiú, aki azonkívül, hogy egyszer kopácsol valamit a konyhában, akár Pál is lehetne...); néha meg csak úgy „beül“ hozzájuk valaki (egy-egy Tamara néni vagy Artúr bácsi — s ilyenkor úgy megtelik élettel ház és könyv, hogy a leg-nagyrealistább regényekben sem különbül); és van „eszményi“ alakja a könyvnek, igaz, egyetlenegy (Józsi — a legnagyobb testvér, sorsa mélyzengésű tragikum). De a látszataránytalanságok nemcsak úgy jelentkeznek itt, a szereplők elhelyezésében, mint mondjuk a híres Csontváry-kompozíción, a *Mária kútja Názáretben* címűn, ahol egyes, hozzánk, szemlélőkhöz „közelebb“ eső alakok kisebbek, mint a „távolabb“ állók, hanem azok az úgynevezett „bontások“ az alakok belső megrajzolásában is érzékelhetők. Mivel ezt a *felállítást* különösen érdekesnek találjuk, benyomásaink érzékeltetésére

ismételten képzőművészeti példával élünk. Képzeljünk el egy nem túl nagy kertet vagy parkszerűséget s ebben néhány tucat szobrot, valamint más, ugyancsak három dimenzióban körülíró, tehát térre igényt tartó művészi igényű tárgyat. Nos, ezeknek az egymás mellé kerülése, ha mindegyiket csak a közvetlenül mellette állóhoz viszonyítjuk, önkényesnek tűnik. Mindjárt elől áll sötét márványból egy már-már rodini alapossággal megfaragott szobor (ez mondjuk Józsi alakja); mellette csak úgy odagurítva egy feleki gömbkő, talán azért, mert a tér ide kívánt egy idomot (ez Pali, a másik fiú); tovább egy apró torzó fehér mészkőből (talán Ili, a leánytestvér, a másik kicsi); mögöttük szecessziós kovácsoltvas kapurészlet, mondjuk a nagyapa; arrébb, a fúbe dobva intarziás ékszeres doboz (nagyamama); mögöttük csak egy-két éle látszik valami bránčuși-i idomnak (az apa); aztán aszszír harcos, egy mezopotámiai sírból kikerült relief darabon (Dénes, a szökött katonára); amott névtelen szerzőtől falusi templomból idetévedt repedezett madonna-arc, lehetőleg barokk (az anya); és így tovább, ismerősök, tanártársak, valamenynyien behelyettesítendő, ekképp. Ez a gyülekezet azonban nemcsak jelleg és arányok tekintetében amorf, hanem nem is egy irányból, egy fényforrásból világítódik meg, s így az árnyékok, ha vannak, nem hullnak e szobrok közé párhuzamosan. Az egész kertet valami törött, opálos vagy kopott gyöngyházfényű derengés lepi be. (Egyelőre mondjuk azt, hogy e halk sugárzást a könyv oldalain a költői nyelv érzékletessége teszi.) De mint láttuk, a főhősnek, a tizenkét éves kisfiúnak nem osztottunk szobor-szerepet. Valóban nem, őt ugyanis ide valamiféle tárlatvezetőnek kell elképzelni. Magábafeledkezve jön-megy a szobrok között, szenved miattuk, derül rajtuk, gyönyörködik bennük, s nem nagyon érdekli az sem, hogy mi őt egyáltalán figyeljük-e. Igen, ő itt az egyes számú műélvező, aki ezt a szobor-gyülekezetet *mint egyszer adott élményt éli meg*. Azért *vannak*, hogy ő szemlélhesse őket. Azért adattak, rendeltettek (még ha általa is) ide, hogy ő viszonyulhasson hozzájuk.

S ha fentebb azt mondtuk, hogy az összkép (amit mi felbontottunk) mégsem hat töredezettnek, az bizonyára azzal magyarázható, hogy Lászlóffy szinte ösztöneivel — művészösztöneivel? — *figyel az EGÉSZRE*, s ezzel, talán akaratlanul is, eleget tesz alakok és részletek megjelenítésénél belső arányok követelményeinek.

Azt viszont, hogy a felsorolt regényalak-társasággal mi *történhet* egy prózában írott könyv lapjain, egyértelműen meghatározza az 1944-es évszám. Mindjárt az elején többször is megpróbál elkezdődni egy háborús iskolai év: didergős, havas, kétségsbeesett, romeltakarításos, rosszulaplált és bizakodó. Közben mindegyre visszazaladunk békésebb korokba, ha csak egy-egy napszak erejéig is. Régi képesűjságok oldalain régi háborúk és még régebbi békeidők. Aztán megint a mi világháborúnk közvetlen előestéje: riadt anya, sóhajtozó nénik, BBC-t hallgató komor férfitársaság, katonavonatok, légőfelszerelés a fogason. Józsi bevonul, értelmet kap az anyai, szülői, hozzátartozói aggodalom. Apa még többet dolgozik. Bombázás, aknatölcsérek, körben sok halál, majd a romos ház pincéjéből előkerül a család, nagyapáékhoz költözik. Lánctalpakon átgörög a városban a háború. Hadifogollyszállítmányok, vasúti kocsikát ostromló feketeruhás asszonyok, rettegő várakozás, titkolt remények. Cinege sírósan térfereg a felnőttek között, maradék játékeit menekíti, a háborús élelmiszerhiány miatt Lászlóffy az istennek se tud a könyvbe behozni neki egy kutyát. Egyszer csak itt van Dénes, nem tudjuk, miért éppen itt, és miért éppen ő, bizonyára azért szállt le a vonatról, és tette meg a maradék 200 km-t gyalog, hogy itt legyen nekünk: vele közeli gyász, távoli harcterek érkeznek; sebesültek nyöszörgése; mindez talán csak azért, hogy táguljanak e család háborús képzetei. Aztán a könyvoldalakról váratlanul felmegy a padlásra, nyög-décel egy ideig, félős, hogy fölakasztja magát, aztán megfeledkezünk róla. Lábadozik a béke, Cinege számba veszi ólomkatonáit, egy hiányzik közülük. Az iskola-kertben majálisféle fagyaltdélután; közben hősi halált halt reménység: Józsi oda-

maradt a háborúban. A könyvben ettől a pillanattól lesz igazán élő, már-már ő a legvalóságosabb. Néhol úgy érezzük, az írásmű értelmévé növeli az elvesztése okozta fájdalom (mai nemzetiségi irodalmunkban szinte egyedülálló tisztaságú kataraktikus pillanat). De: apa gyáért, iskoláért, ha lehet még többet dolgozik. A megközelíthetetlen, béna nagypapa néha a gyerekeknek jó cinkosa. Anya egyre sír, Ili butaságokat beszél, Cinege az idegösszeroppanás határán: „ki vagyok én, hogy minden előttem történik...” stb. (de mint látni fogjuk, mégis miért szánunk a kis komát, hiszen történni is minden miatta — nemcsak hogy előtte — történik ebben a regényben). Közben srácok közt rossz oroszossággal, de hódít a *Katyusa*: nyilván Cinege szerezte meg a szövegét. Az utcabeli lányok feledik lassan az odamaradt vőlegényeket; a korzó újra népesedik. A Tamara nénik, Artúr bácsik, a havak, a nyári esők örökéletűek. Aztán később itt-ott milderre visszatekintünk, Cinege felnőtt korából, a könyv zárófejezetében. Évtizedek teltek el, a hajdani kisfiú szobrász, pályázatot nyert egy emlékmű-tervvel, mellyel a háború hősi halottainak adózik majd a kegyelet szülővárosa határában. Újra végigjárunk néhány gyermekkori színhelyet, elnézőek vagyunk nagymamával szemben örökigaz intelmek miatt, változásokat regisztrálunk, majd a könyv végére érünk, Vivaldival.

Ha a szereplők és kellékek könyvbeni *jelenvalóságának* érzékeltetésére a szobrokkal népesített kert példájához folyamodtunk, most, miután ezeket némi történes mozgásba hozta, e *mozgás* irányának s főleg mikéntjének érzékeltetésére próbáljuk meg segítségül hívní: zenét: sokszobás épület helyiségeibe lemezjátszókat képzeljünk el, rajtuk nagyon is különböző karakterű zeneművek lemezeit. Minden lehetséges ajtó egybenyílik egy képzeletbeli központi fekvésű terem felé, ahol a hallgatóság várakozik. Majd különböző hangerővel fölhangzik — bár ezt a távolság is meghatározza — egyszerre több s néha valamennyi zenemű. Lászlóffy könyvében ugyanis szavak, mondatok követik egymást; mit is tehetnének mást, ha a Gutenberg- meg Tótfalusi-galaxis, máig ható érvénnyel, így rendelte el; de a történések, az a bizonyos — máshol — cselekménynek nevezett mozgás s ennek minden hordaléka úgy tolu egymásra, úgy *van* együtt, mint a fentebbiekben elképzelhető kaotikus zene. Csak hogy míg a mai hasonlatunk valóságában minden bizonyos hangzavar keletkezne, addig ebben a könyvben a mozzanatok úgy rendeződnek el, úgy helyezi s kapcsolja össze őket valami furcsa gomolygás, hogy végül is itt nemigen érezzük a nyelvi, stilisztikai rángásokat. Pedig ebbe a történes-szimultaneitásba nagyon is különböző eredetű, jellegű s irányú mozzanathalmaznak kell belesimulnia. De ha már berendeztük fentebb azt a lehetetlen zenedét, indítsuk el a lemezeket: elég közelről Beethoven hallszik (egy ideig a háború előestéjén; majd jóval később a *IX. szimfóniából* valami); tölcseres paterfon kornyikálja valamelyik távoli helyiségből: „Ma este indulunk a frontra, búcsúzni jöttünk Kiskató...”; Kodály-gyermekkórus csodálkozik valahonnan a világra (Ili hangjai?); hosszan „a könyv tengelyében“ Mozart *Requiem*e (ezzel nyilván Józsit gyászoljuk); Bartók *Allegro barbaro* (Dénes töredezett monológjai); messziről orosz katonadal diadalmaskodik; népi siratóének (az anya fájdalma); Dunajevszkij-keringőfoszlány ki tudja honnan; kevés Bach mindegyre; és sok-sok Vivaldi.

De míg amott a szobros-kertnél, a könyvbéli jelenvalóságok sorolgtatásánál a főhóst tárlatvezetőként képzeltük el — ebben a történes-zenedében Cinege valamiféle koncertmester. Néha úgy tűnik, az sem igen érdekli, hogy mi halljuk-e a mindenféle irányból felénk áradó zenét, bár szinte biztos benne, hogy igen.

És ha amott a megjelenítéseknél azt mondtuk, hogy az *egységes* „megvilágítást“ a költői nyelv plaszticitása biztosította, akkor itt e sokféle elemű epizód-töredék-káoszban ugyancsak a költői nyelv az, ami *egységesít*, mégpedig ennek a nyelvnek valami furcsa, ingerült ritmus szerinti váltástechnikája. Érzékletesség és ingerült „ritmika“ csak látszólag mond egymásnak ellent. Az egyik a mon-

datnyi, nagyritkán hasonlattöredéknyi ábrázoló-jelenítő „megvillantások“ rövid távján érvényes, míg a másik az a bizonyos lüktető váltástechnika, a folyamatos szöveg bekezdésnyi, könyvoldalnyi futamodásaiban érvényesül. Az ingerültség pedig a kis egységek izesüléseinél érezhető. Először arra gondoltunk, hogy ezt a cselekménytöredékek időbe gabalyítása teszi. Most mégis inkább arra hajlunk, hogy „hangulatmozzanatok“ szakadozott gondolatokban való gomolygatását véljük ez ingerültség okának. Lászlóffy hőse egyhelyütt azon morfondírozik, hogy egyre gyűnnek a végiggondolnivalók. Szerencsére ez a könyv, mert *építkezésnélküli*, nem igényli a gondolatfonatokat. Különben Lászlóffy lírájában sem a *vershelyzet* a rendezőelv, ehelyett inkább valami *versállapot*, néha *verseszme* az, ami mágnesként rántja magához gondlattöredékek vasreszelékeit. Lehet, ha végiggondolhatná minden elmevillanását, szegényebbek lennének, kevesebb kellene beérnünk részéről. Persze, azt nehéz volna eldönteni, hogy Lászlóffy azért oly ötletgazdag-e, mert nem „visz végig“ ötletet-gondolatot, vagy azért képtelen a „végiggondolásra“, mert oly igen ötletgazdag. De mindez ebben a könyvben oly fölfokozott intenzitással vibrál, mintha nála a gyermekkori benyomások, emlékek már akkor, az élmény genezisekor nyelvi megfogalmazottságban raktározódtak volna el. Nyilván tudjuk, hogy ez képtelenség. Ezért, ha itt minket mégis csökönyszerűen tovább zaklat az érdeklődés e „fölfokozottság“ iránt, az alkotás folyamatához leszünk kénytelenek újra, ha csupán feltételezéseinkkel is, közelebb merészkedni.

Azt már láttuk, hogy Lászlóffy, ha számunkra, olvasók, „műélvezők“ számára *fölfedez*, *bemutat* egy kort, vagy *emléket állít* egy életformának, mindezt szinte „mellékesen“ teszi. És nem is bűnököt meggyónni, vidám vagy szomorú történeteket *előadni* akar ő itt nekünk — hiszen az efféle indíttatás sem ritka az íráskényszer, a művészi kitérülközéstől mozgásba hozatalakor. Nem ezekért írta ő *Az ólomkatoná* *hadifogságát* nekünk. Nem, ő *csupán* emlékei fényében akarja itt újra megélni önmagát. Az időben ugyan messze sodródhatnak arcok, utcák és egész életrend, de a rájuk-emlékezés — melynek bár repedezett és sokszor bepárasodó a tükre — visszahozza, rögzíti őket, hogy végül is itt egy maradandó művészi *lét-élményt* bontson ki általuk. Ugyanakkor Lászlóffy Aladár mintha úgy érezné, hogy ezért a sajátos létérzékelésért felelősség terheli — így lesz a könyv e létlátásnak egyben motivációja is. Minderre pedig kiválóan alkalmas egy tizenkét éves értelmiségi kisfiú lelkének hadiállapota...

Ahhoz viszont, hogy Lászlóffy ebbe a létérzékelési állapotba kerüljön, s ennek a feszültségét számunkra is mindvégig azonos szinten tudja tartani, ahhoz neki a „szurrogátumoknak“ két meglehetősen furcsa csoportjára van szüksége. Ezek: 1. a kis-középosztálybeli meg értelmiségi létforma — századfordulóról vagy ennek a századnak húszas, harmincas éveiből — megmaradt tárgyi emlékei (az eredmény szempontjából az aztán teljesen közömbös, hogy ezek az emlékek tárgyi valóságukban nemegyszer kacat értékűek); 2. mindaz a „természet“, amire rányílik a költő ablaka: évszakok, napszakok, illatok, fák, Simonffyék tyúkjai... Ez a két, meglehetősen különböző halmazállapotú energiahordozó csoport aztán aszociatív készségét annyira felfokozza, hogy végül mi, szemlélők is azonnal készek vagyunk belemenni a játékaiba, sőt a legönkényesebb eljárásait is elfogadjuk, mindazt, amit például az idővel, az időbe ázott vagy az idő falára aggatott hangulatokkal elművel. Hol egy régi katonakép, hol egy üzletzárás előtt vásárolt kockás füzet esik keze ügyébe, hogy elbábráljon velük; majd meg téli havak, nyári esték vároknak lélegzetviesszafajtva az ablaka előtt, s szinte vágyják, hogy észrevegye és visszaiktassa őket a hajdani kölyökérzékenységbe. Így lesz és *történik* aztán: család, város, kozák ló, Gruber-malom, világháború — minden Cienegéért, hisz miatta és érette rendeztetett be ez az egész világ, csakhogy ő épülhessen rajta, és hogy gyermekérzékenységének tárgya legyen.

Hogy aztán ez a mű végül mégsem lesz a költői lélek egyfajta narcisztikus

magacsodálása, erre a magyarázat a TÉT nagyságában, örök-voltában keresendő: ennek a könyvnek alig van olyan pontja, ahol az ember a halállal szemben holt szögben találhatók. A halál nagyságát viszont az életigenlés, az életszeretet mértéke szabja meg, merthogy a gát mindig a partok magasságával méri önmagát. Márpedig ennek a könyvnek a *világa* érzelmekben és egyáltalán *életben* igencsak gazdag. Igaz, az emberi élet *jelenválósága* hangulat- meg állapothalmaz, és az is igaz, hogy ennek az életnek a *zajlása* cselekmény helyett epizódhordalék, de mind- ezt egyfajta állandó gondolatáramlás oly magasra tornyozza, hogy elszorul a tor- kunk, valahányszor a költő fürkészni kezdi a másik magaslatot. Jóllehet a halál ebben a műben rideg, tömörszerű, felbontatlan fogalom mivoltában van jelen: va- lamiféle szikla-időtlenség. A vele szemben álló építmény azonban ostromszerekkel rakott Babel (Valckenborch képe a drezdai Zwingerben), mely mindegyre fölébe akar épülni ama sötét mozdulatlanságnak. És ez akkor is így van, ha tudjuk, hogy a másik árnyékvolta — hogy velünk egy magasságban maradjon — tovább növekszik. Tehát mi építjük a halált is azzal, hogy egyre magasabbra próbáljuk emelni vele szemben Babelünk falait? A legnagyobb veszélybe, a mélység leg- nagyobb vonzásába pedig mindig azok kerülnek, akik ott építkeznek a legfelső szinteken...

Nem tudhatjuk, mire a mi nemzedékeink odaérnek — vagy oda halnak? —, szokás avagy divat lesz-e még művészi pályáról, életműről monográfiát írni. De ha Lászlóffynak netán majd ilyenféle gazdája is akad, annak bizonyára nehéz dolga lesz, amíg *Az ólomkatona hadifogságát* e pálya ívén elhelyezi. Az talán nem lesz kétséges számára, „a kor irodalmának ismeretében“, hogy „ez a könyv akkor a hetvenes években“ nagyon korszerű lehetett. És ha szimata lesz hozzá, azt is megérzi, hogy ezt a művet nem szánták modernnek, ez csupán attól lett *ilyen*, hogy egy művészlélek merte vállalni önnön érzékenységét maradéktalanul.

Az viszont számunkra már ma kétségtelen, hogy itt alkat és mű, alkat és a mű tárgya tökéletes összhangjával, *egybeesésével* állunk szemben. Ilyen „találkozások“ láttán hajlamosak lennénk azt mondani, hogy hiszen a művészi önismeret is a tehetség attribútuma. Egy ilyen feltételezés azonban, sajnos, több oldalról is kikezdzhető. Hiszen valamely írói pályán vagy adódik, vagy nem efféle egybeesés, s ha igen, akkor sem biztos, hogy siker koronázza. Sőt, e „találkozások“ esetében az sem mindig valószínű, hogy az alkat *tudatosan* kereste s lelte meg az adekvát tárgyat — ez esetben viszont önismeretről nem beszélhetünk. Hogy Lászlóffy ese- tében a művészi alkat figyelme — adott alkotói korszakban — éppen erre a neki legmegfelelőbb tárgyra esett, azt viszont mi is az összhang megvalósulásából olvas- suk vissza. Sőt, ennek az összhangnak láttán szinte csodálkozunk azon — ismerve alkotót és alkotást —, hogy alkat és mű tárgya *Az ólomkatona hadifogságában* ily sikeresen találkozott. Mert bizonyos, tünődésre készítő értetlenségtől sem vagyunk szabadok. Lám, előttünk egy ember: közéleti teendők, újságírói hajsza, nemes hobbik, százféle érdeklődés robbantják egymásba napjait, és ez az erős férfi egy- szercsak egy csupaideg siheder létébe kívánczik. Talán mert újra rádöbent negy- venes éveit küszöbén, hogy valahol „veszélyben a törekenység“? Bizonyára nem tévedünk, ha arra gondolunk, hogy itt most a robusztus emberek gyöngédsége munkál: e műben az erősek kiszolgáltatottsága a Lászlóffyé.

Az erősek pedig rendszerint a gyöngék kiszolgáltatottjai, kiknek terheit ma- gukra veszik. A gyengéket humánus világban védik a robusztusok. De ki gyámo- lítja az erőseket? Mert az erősekkel — miután ilyeneként fogadta el őket — nem törődik a világ, akkor sem törődik, ha néha elfáradtak, hiszen örvend a világ, a leghumánusabb is, ha a gyengék gondjának robusztus vállakkal elhordozója lehet.

Megirigyelik fáradt pillanataikban az erősek a törekenyeket? Igen, bizonyára ilyenkor kíváncznak oly létbe, melyet robusztus önmaguk kedvére dédelgethet anélkül, hogy restelkedni kéne a gyöngédség miatt.